

A woman with dark hair, seen from behind, stands in a field of tall, green grass. She is wearing a white, sleeveless dress with a low back. The background is a vast, blue sky filled with soft, white clouds. The overall mood is serene and contemplative.

De Nevelheks

Heruitgave met inleiding en verklaringen.

Albert Steenbergen

De Nevelheks

Albert Steenbergen

De Nevelheks

Heruitgave met inleiding en verklaringen door Inge Schuiten.

Uitgeverij De Graveinse Abeel

Er is zorgvuldig nagegaan of al het gebruikte beeldmateriaal ook inderdaad gebruikt kon worden. Voor zover wij na konden gaan, was dat inderdaad het geval. Mocht u echter ondanks dat iets tegenkomen waarvan u meent dat het onrechtmatig is gebruikt, neemt u dan alstublieft met ons contact op.

ISBN 978-94-6260-062-1
NUR 301, 610

© 2018 Uitgeverij De Graveinse Abeel, Amsterdam
www.degraveinseabeel.nl
mail@degraveinseabeel.nl

Omslagontwerp/bewerking: Uitgeverij De Graveinse Abeel
Omslagfoto: © Depositphotos/Uitgeverij De Graveinse Abeel
Auteur: Albertus Alidus Steenbergen
Inleiding en eindredactie: Inge Schuiten

Heruitgave van *De Nevelhekse*, 1e druk Provinciale Drentsche en Asser Courant, 1911.

Het papier van dit boek heeft het FSC-keurmerk: de grondstof is afkomstig van verantwoord beheerde bossen om wereldwijd de bossen te behouden.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door middel van druk, fotokopie, film, geluidsband of op welke andere wijze dan ook en/of opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt op enige ander manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Witte wieven
op de heide
dansen op een graf
rond een boom
misschien is het echt
misschien is het maar
een droom...

Inhoudsopgave

Inleiding	10
Het leven van Albert Steenbergen	11
Albert Steenbergen	11
Harm Boom	11
Alexander Lesturgeon	12
Schilderen en schrijven	13
Jan van Ravenswaay	14
Lijden en sterven	15
De Nevelheks - inhoud	17
De Nevelheks - genre	17
De Nevelheks - publicatie	21
De Nevelheks – ontmaskering	22
De Nevelheks - ontstaan	26
Relatie met het leven van Albert Steenbergen	30
Ontstaansgeschiedenis Hoogeveen	33
De populariteit van de Nevelheks	36
Standbeeld van de de Nevelheks	37
Het gedicht en de tekst op de standaard	39
Drentse folklore	41
De Nevelheks - moderne taal	42
De inleiding van de Nevelheks	43

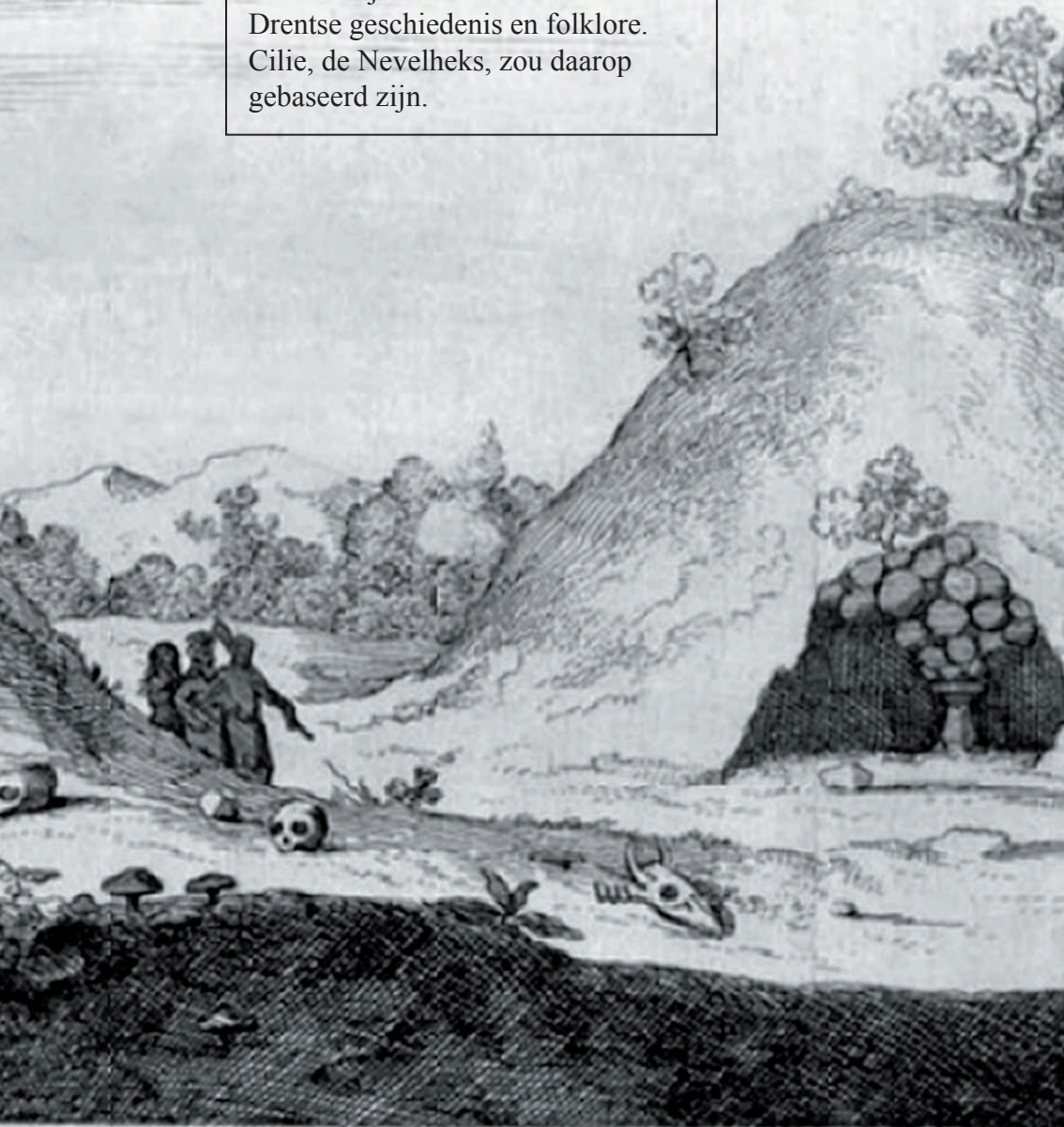
De Nevelheks	45
Aantekeningen van Albert Steenbergen, behorende bij <i>De Nevelheks</i>	154
A. Woningen onder 't veen	154
B. Stokleggingsbrief	155
C. Een wonderschoon, maar ook een wondervreemd meisje	155
D. Bloedregen	159
E. Heksen	160
Einde van de aantekeningen van Albert Steenbergen, behorende bij <i>De Nevelheks</i>	160
Over het door Albert Steenbergen genoemde boek <i>De heksenhamer</i>	161
Over de door Albert Steenbergen genoemde <i>Disputationes Theologicae Selecta</i>	162
Literatuurlijst	163

Afbeelding 1

Ets van Gerrit van Goedesbergh die de witte wieven toont die in de tumuli (graven) leven. De Witte Wieven zijn onderdeel van de Drentse geschiedenis en folklore. Cilie, de Nevelheks, zou daarop gebaseerd zijn.

Inleiding

Afbeelding 2
Albertus Alidus Steenbergen

Het leven van Albert Steenbergen

Albert Steenbergen

Albertus Alidus Steenbergen (1814-1900) was schrijver en schilder. Hij werd geboren in Hoogeveen op 26 mei 1814 als oudste zoon van advocaat Cornelis Steenbergen en Jantien Cluving Prins. Na hem volgden nog een zoon en drie dochters. Reeds als baby had Steenbergen het moeilijk want hij was van een hoog meubelstuk, vermoedelijk een tafel, afgevallen waardoor hij invalide werd. Een dienstmeisje had hem bovenop het meubelstuk gezet en niet goed op hem gelet. Het resultaat van zijn val was dat zijn linkerbeen en ruggengraat beschadigd werden. Daardoor raakte hij gehandicapt en was hij de rest van zijn leven op krukken en invalidenwagens aangewezen. Hij kreeg thuis les tot de leeftijd van acht jaar en daarna ging hij eerst naar de lagere school en daarna naar de Franse school in Coevorden. Het was op deze school dat zijn leraar Blanc zijn talent voor tekenen ontdekte. Het was ook hier dat hij Harm Boom en Alexander Lesturgeon ontmoette; de drie werden vrienden voor het leven.

Harm Boom

Harm Boom (1810-1885) was onderwijzer, redacteur van de Provinciale Drentsche en Asser Courant (PDAC), en een schrijver die in het Drents schreef. Eén van zijn publicaties

is *Berend Veltink oet et Emmer Kerspel op reize noa Grönningen um et peerdespul van Carré te zeen en wat hum daorbij overkwam, hen en weerum oftewel Berend Veltink uit het kerspel (kerkgemeente) Emmen op reis naar Groningen om het paardespul van Carré te zien en hem daarbij overkwam, heen en terug.*

Alexander Lesturgeon

Alexander Lodewijk Lesturgeon (1815-1878) was predikant, dichter en verzamelaar van spreekwoorden en gezegden. Hij schreef, samen met Harm Boom en met Drents schrijver, uitgever en boekhandelaar Dubbeld Hemsing van der Scheer (1791-1859) het culturele reisboek *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* onder het gezamenlijke pseudoniem Drie Podagrissen.

Schilderen en schrijven

Na zijn opleiding werkte Steenbergen eerst op de secretarie van Hoogeveen en daarna op een notariskantoor. Vervolgens ging hij in de leer bij de Hilversumse schilder Jan van Ravenswaay (1789-1869).

Steenbergen werd in 1840 lid van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam. Zijn werk was in de periode 1835-1867 herhaaldelijk te zien op diverse tentoonstellingen.

In 1836 ging hij in Haarlem wonen, in 1839 in Amsterdam, in 1840 in Velsarend, in 1841 in Heemstede en in 1842 keerde hij terug naar zijn geboortedorp Hoogeveen waar hij de rest van zijn leven zou blijven wonen.

Eenmaal weer in Hoogeveen, ging hij minder schilderen en meer schrijven. In 1853 debuteerde hij met *Het fatsoen*, een blijspel in vier bedrijven. Hij gebruikte hiervoor het pseudoniem P.J. Peterson.

In *Geschiedenis van de Drentse literatuur* staat dat het blijspel zich kenmerkt door naturalistische elementen; het fatsoen van de mensen is schijn, innerlijke beschaving bestaat niet, maar daarentegen vieren materialisme en pronkzucht hoogtij.¹

Steenbergen schreef zowel toneelstukken, gedichten als verhalen. In 1883 verschenen in de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* twee verhalen van hem onder de verzameltitel

¹ Nijkeuter, H., *Geschiedenis van de Drentse literatuur*, 1816-1956, Koninklijke van Gorcum BV, Assen, 2003.

Penteekeningen uit vroegere dagen. In 1870 verscheen in *Vaderlandsche Letteroefeningen* zijn historische verhaal *De Volksbeweging te Hoogeveen op den 8e en 9e november 1813*. In de periode 1896-1897 schreef hij onder pseudoniem een feuilleton in de *Hoogeveensche Courant*. In die tijd was het zeer gebruikelijk dat verhalen eerst in feuilletonvorm verschenen voor zij als boek gepubliceerd werden.

Overig werk van hem betrof ondermeer een vertaling van Goethes *Faust* in 1868, het verhaal *Waarom mijn grootvader de jacht vaarwel zei - Eene vertelling van Alb. Steenbergen* uit 1886, en de publicatie van dialectwoordenlijsten in het *Weekblad van en voor Oostermoer en Zuidenveld*; deze ging later over in de *Drentsche Courant*. Ook voor de uitgave *Van de Schelde tot de Weichsel*, een bloemlezing van verhalen, gedichten, spreekwoorden en gezegden in allerhande dialecten, leverde hij diverse bijdragen.

In 1857 ging hij voor de gemeente werken als gemeente-ontvanger. Een gemeente-ontvanger is de penningmeester van het stadsbestuur.

Jan van Ravenswaay

Van Ravenswaay schilderde onder meer landschappen. Van Ravenswaay was lid van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam en van Arti Sarcum in Rotterdam. Voor zijn schilderij *Felix Meritis* kreeg hij in 1818 een onderscheiding. Hij kocht in 1835 grond aan om een park van te maken. Dit Boomburgpark te Hilversum bestaat nog steeds. Het Jan van Ravenswaaypad is naar hem vernoemd.

Lijden en sterven

Steenbergen had een slechte oude dag waarin allerhande kwalen hem plaagden. Die kwamen nog eens bovenop zijn levenslange handicap. Het schrijven ging hierdoor steeds moeizamer. Hij leed waarschijnlijk ook aan de gevolgen van syfilis. Dat is een geslachtziekte die nu nauwelijks meer voorkomt omdat ze goed bestreden kan worden met antibiotica, maar in de tijd waarin Steenbergen leefde, was syfilis een ziekte die moeilijk te behandelen was. Syfilis is een ziekte die door een bacterie veroorzaakt wordt. Via de geslachtsorganen kan de bacterie in het bloed terechtkomen zodat het zich door het hele lichaam kan begeven. Het eerste stadium van syfilis is een zweertje dat na een paar weken weer verdwijnt. Het tweede stadium van de ziekte treedt op als de bacterie zich door het lichaam verspreid heeft. Dit vindt een aantal maanden na de besmetting plaats. De symptomen zijn vlekjes op de huid, griepig gevoel, haaruitval, oogklachten en wratjes. Vervolgens treedt het derde stadium in. Dit is het sluimerstadium: er gaan jaren voorbij waarin er niets aan de hand lijkt te zijn. Dit stadium kan wel twintig jaar duren. Het grootste probleem is dan dat de organen beschadigd zijn geraakt. Het hart, de hersenen, het ruggenmerg maar ook de botten zijn dan aangetast waardoor er allerhande klachten optreden.

Als Steenbergen inderdaad syfilis had, dan kwamen de klachten van de syfilis bovenop de klachten die hij sinds babytijd al had aan zijn linkerbeen en zijn rug.

Steenbergen stierf op 20 februari 1900 in zijn geboorteplaats Hoogeveen.

Afbeelding 3

Nederland met daarop aangegeven de locatie van Hoogeveen en Hollandscheveld.

De Nevelheks - inhoud

De Nevelheks, een verhaal uit de Drentsche venen naar authentieke bescheiden medegedeeld verscheen eerst in twintig feuilletons in de *PDAC (Provinciale Drentsche en Asser Courant)* van 9 tot en met 31 augustus 1886, en later diverse keren in boekvorm; in 1886 bij uitgeverij Willinge Gratama te Assen, in 1911 tezamen met *Berend Veltink*, een verhaal van Harm Boom, en in 1990 in eigen beheer.

De Nevelheks verhaalt over de adellijke arts Allard Bentinck die naar Hoogeveen afreist en daar Cilie ontmoet. Cilie wordt de Nevelheks genoemd omdat ze vaak 's ochtends en 's avonds door de velden zwerft als het mistig en nevelig is, en omdat men denkt dat zij verantwoordelijk is voor de rampen die de inwoners van Hoogeveen overkomt.

Allard en Cilie worden verliefd, maar hun liefde heeft geen toekomst. Ze worden door zijn familie, door haar voogd en door de inwoners van Hoogeveen tegengewerkt.

De Nevelheks - genre

Een belangrijke stroming in de negentiende eeuw in de literatuur is de romantiek. De romantiek was een stroming die zich ook in de kunst en muziek deed gelden. Het hoogtepunt van de romantiek lag tussen 1800 en 1840 maar ook daarna had het een blijvende invloed op de literatuur.

De aanhangers van de romantiek pleitten voor vrijheid van de kunstenaar. Kenmerk was dan ook dat de kunstenaar, dus ook de schrijver, onafhankelijk moest zijn.

In de romantiek staat het individu centraal. De originaliteit van de kunstenaar is erg belangrijk; hij dient oorspronkelijk te zijn, en dat kan hij alleen maar zijn als hij niet afhankelijk is van de samenleving. Het individu als sociaal wezen past dus niet bij de romantiek; het is in de romantiek juist de eenzame mens, de eenling, die centraal staat. Dit uit zich onder andere door het zich afzetten tegen de maatschappij; de kunstenaar plaatst zichzelf buiten de maatschappij. Dat doet hij ook letterlijk door de natuur in te trekken. Veel schilderijen uit de romantiek laten woeste landschappen zien. In de ongecultiveerde natuur kon de romanticus op zoek gaan naar zichzelf; hij kon de diepere lagen in zijn ziel aanboren en ontdekken wat werkelijk van belang was.

De negentiende eeuw was een periode waarin heel veel nieuwe technologieën ontwikkeld werden die de wereld drastisch veranderden, zoals de telefoon (1876), de trein (1839), de auto met benzinemotor (1885), de gloeilamp (1879), de fotografie (1831), de film (1878) en allerhande machinerieën die voorheen arbeidsintensief werk gemakkelijker maakten. Na de tweede helft van de negentiende eeuw werden stadsgas en waterleidingnetwerken in de steden aangelegd zodat de steden ook 's nachts verlicht konden worden en zodat mensen in hun huizen stromend water hadden. Veel mensen trokken in de negentiende eeuw naar de steden, wat ervoor zorgde dat deze explosief groeiden.

Deze vooruitgang werd niet door iedereen toegejuicht. De aanhangers van de romantiek vonden dat de vooruitgang

beperkingen had en zij stonden afkeurend tegenover de nieuwe ontwikkelingen. Dit conservatisme, waarbij men het liever bij het bekende hield, zorgde ervoor dat men oude normen en waarden belangrijk vond en dit leidde er weer toe dat men hernieuwde belangstelling voor het verleden, voor de geschiedenis, kreeg. Zo ontstond er interesse voor oude volksvertellingen; de verhalen die de mensen elkaar door de eeuwen heen sinds het begin der tijden hadden verteld. Men wilde die verhalen nu ook graag kunnen lezen en het was dan ook in deze periode dat de gebroeders Jacob en Wilhelm Grimm hun sprookjes optekenden en publiceerden. Jacob Grimm (1785-1863) was een Duitse taalkundige en hoogleraar. Wilhelm Grimm (1786-1859) was een Duits taalkundige en professor.

De historische roman ontstond ook door de interesse voor het verleden. De eerste historische roman werd geschreven door Sir Walter Scott (1771-1832), een Schots dichter en schrijver, die bekend werd door ondermeer *Ivanhoe*. De periode die men voornamelijk interessant vond, was de Middeleeuwen (500-1500). Eerder waren de Middeleeuwen beschouwd als een periode waarin de mensen dom en achterlijk waren en waarin er niets van belang was gebeurd, maar nu beschouwde men de Middeleeuwen bij uitstek als de periode waarin men spiritualiteit op een oprechte manier had beleefd. Iets dat de romanticus aansprak omdat hij naar zingeving zocht door middel van spiritualiteit, wandelingen in de natuur en de confrontatie met zichzelf.

De Nevelheks past in deze stroming. Als volksvertelling sluit het aan bij de interesses van de romantiek.

Steenbergen gaat in op het ontstaan van Hoogeveen en

beschrijft de omgeving uitvoerig, inclusief de huizen en de inwoners en ook dit sluit aan bij de belangstelling in de volksvertellingen.

Ook inhoudelijk is het een typische vertelling uit de romantiek.

Allard Bentinck gaat op onderzoek uit in de natuur. Hij houdt van de natuur en wil er meer van weten, maar tegelijkertijd is hij op zoek naar zichzelf en naar de zin van zijn leven. Hij is arts, maar hij is met dat beroep gestopt. Hij komt uit een rijke familie en er is dus geen noodzaak voor hem om te werken.

Derhalve heeft hij de tijd om naar Hoogeveen te gaan en daar de natuur in te gaan om deze te onderzoeken, en tegelijkertijd zichzelf. Door alleen te gaan, is hij bij uitstek de eenzame figuur die bij de romantiek hoort. Ook Cilie, de Nevelheks, is een eenzaam figuur. Zij heeft geen familie, alleen haar voogd, en zij zwerft vrijwel altijd in de natuur rond en zij amuseert zich daar prima. Zingeving vinden Allard en Cilie in en bij elkaar, maar helaas heeft hun liefde geen toekomst.

De Nevelheks - publicatie

Het bijzondere aan *De Nevelheks* is dat het uit een ander boek komt, een dagboek, het zogenaamde *Clapper der Calkoens* – en het bijzondere is ook dat Steenbergen deed voorkomen of beide boeken authentiek waren, terwijl ze beide door hem verzonnen zijn.

In *De Nevelheks* wordt gerefereerd aan dit dagboek *Clapper der Calkoens*. Dit dagboek heet voluit: *Notulen mijner Daghen ofte Tijtsgetuigenissen Clapper van A. Calkoen I.U.D. Angelegt AO 1661 doe ick van Houtewaele bij Amsterdam verhuist ben na de Nieu angelegde Colonie 't E'gtens Hogevene in 't Lantschap Drenthe. Na doode van mijn sal. Vader op St. Johsdagh, dato 1678, gecontinueerd door mij Petrus Calkoen sijn eenigsten Sone, end woonagtig tot Hogeveen, an de Holl-Brugge, in 't Huijs waarin hij heeft geleefd end is gestorven. Godt hebbe sijne Siele!*

Steenbergen liet het lezen aan uitgever Claas Pet, die sinds 1861 de eerste krant uitgaf die Hogeveen rijk was, namelijk het *Hoogeveensch Nieuws- en Advertentieblad in correspondentie met omliggende gemeenten*. Deze krant was opgericht door Mattheus Lodewijk Van Dieren in 1860, maar een jaar later overgenomen door Pet.

Uitgever Pet was meteen enthousiast over het dagboek van Calckoen en liet het in zijn tijdschrift de *Hoogeveensche Courant* plaatsen in afleveringen in 1883 en 1884. Tussen 1894 en 1895, en vervolgens in 1900 verschenen nieuwe delen uit het dagboek, en in 1902 werd het tenslotte als boek uitgegeven.

De Nevelheks – ontmaskering

Het publiek reageerde enthousiast op het dagboek, maar toen men fouten in de tekst ontdekte, rees twijfel over de echtheid. Steenbergen heeft altijd volgehouden dat het dagboek echt was. Hij verklaarde de fouten door te zeggen dat het dagboek door de tand des tijds was aangetast zodat niet alles meer goed te lezen was. Als anderen dan inzage in het dagboek vroegen, zei hij dat het was zoekgeraakt.

Het lukte Jan Gualtherus Christiaan Joosting² (1866-1944) overtuigend vast te stellen dat het een vervalsing was. Joosting was rijksarchivaris te Drenthe vanaf 1897, rechtshistoricus en uitgever van handschriften. Maar toen Joosten het constateerde en kon bewijzen, was Steenbergen al overleden

Het is niet bekend wat de reden was dat Steenbergen het dagboek heeft verzonnen. In het dagboek komt de Nevelheks voor en Steenbergen deed het voorkomen alsof Calkoen het verhaal was begonnen, maar het, door omstandigheden niet af had kunnen maken. Daarom voltooide Steenbergen het.

Lang werd gedacht dat *De Nevelheks* en *Clapper der Calkoen* echt waren, en zelfs toen ze ontmaskerd waren als boeken die verzonnen waren, waren er nog altijd mensen die dat niet geloofden; die waren er alsnog van overtuigd dat ze wel echt waren. Mogelijk mede hierdoor ging *De Nevelheks* een

² *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, DBNL. [Online.] Beschikbaar van: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003194701_01/_jaa003194701_01_0009.php (Laatst bezocht op 27 december 2017.)

eigen leven leiden. Men ging ervan uit dat het verhaal van de Nevelheks echt gebeurd was en dat de Nevelheks echt geleefd had in Drenthe, op de velden rondom Hoogetveen.